

‘Toen ’t volk als uit één’ mond, lang leve Oranje! riep’

Orangisme in het vredesjaar 1748

Lotte Jensen

TVGESCH 128 (1): 1–22

DOI: 10.5117/TVGESCH2015.1.JENS

Abstract

‘When the people unanimously shouted long live Orange!’ Orangism in the year of the Peace of Aachen, 1748

This article investigates the way popular Orangism took shape around 1748 in the Dutch Republic. It concentrates on three anthologies commemorating the Peace Treaty of Münster (1648) and celebrating the signing of the Peace Treaty of Aachen. In these volumes, filled with occasional poetry, the recently appointed stadtholder William IV is celebrated abundantly, as is the history of the nation. The anthologies can be used to explore how an invention of tradition was created from an Orangist point of view. It was shaped around three recurring themes: revolt and liberation, divine providence, and the return of a golden age. Authors argued that these features were inextricably linked to the presence of stadtholders, in the past and in the present. This canonical view of the nation’s history was not seriously challenged during these years, as anti-Orangist voices constituted a minority in the public representation of the history of the nation.

Keywords: Peace of Aachen, Orangism, William IV, invention of tradition, national identity

¹ Jacobus van der Streng, ‘Zegezing op de vrede, gesloten in den jare 1748’, in: *De tempel der vrede geopend door de mogendheden van Europe* [...] (Amsterdam 1749) 281-292, aldaar 288. Dit artikel kwam tot stand binnen het NWO-project ‘Proud to be Dutch. The role of war and propaganda literature in the shaping of an early modern Dutch Identity, 1648-1815’ (www.proudtobedutch.org). Ik wil graag Marijke Meijer Drees en Renger de Bruin bedanken voor hun commentaar en suggesties.

Wonderjaar, door elk gerekend
Voor een Jaar, zo ongemeen
Als ooit onzen Staat verscheen,
In Kronyken aangetekend!
’t Korts verheerlykte Eeuwgety
Zet u schoonen luister by.¹

Volgens de Amsterdamse dichter Jacobus van der Streng (1704-1749) was 1748 een 'wonderjaar'. Niet alleen maakte de Vrede van Aken een einde aan de Oostenrijkse successieoorlog maar ook was het precies een eeuw geleden dat de Vrede van Munster tot stand was gekomen. Vanuit Oranjegezinde optiek was er nog een derde heugelijke gebeurtenis te vieren: op 8 maart 1748 was een erfprins geboren, de latere stadhouder Willem V. De feestvreugde bereikte een hoogtepunt dankzij deze 'mannelyke Loot uit Oranjes stam verkregen', aldus Van der Streng.

Van der Streng was niet de enige die 1748 als een mijlpaal bejubelde: de herdenking van de Vrede van Munster en de sluiting van de Vrede van Aken zorgden voor een hausse aan gelegenheidswerken, waaronder gedichten, preken en toneelspeelen. Vanuit het perspectief van natie- en identiteitsvorming vormt deze explosie aan vaderlandslievende teksten een mer à boire. Deze geschriften laten niet alleen zien hoe contemporaine schrijvers reageerden op de politiek woelige jaren 1747-1748, maar ook hoe zij inhoud gaven aan hun patriottistische gevoelens binnen het nieuwe staatsbestel: de Republiek kende voor het eerst een algemeen stadhouderschap dat zowel in de mannelijke

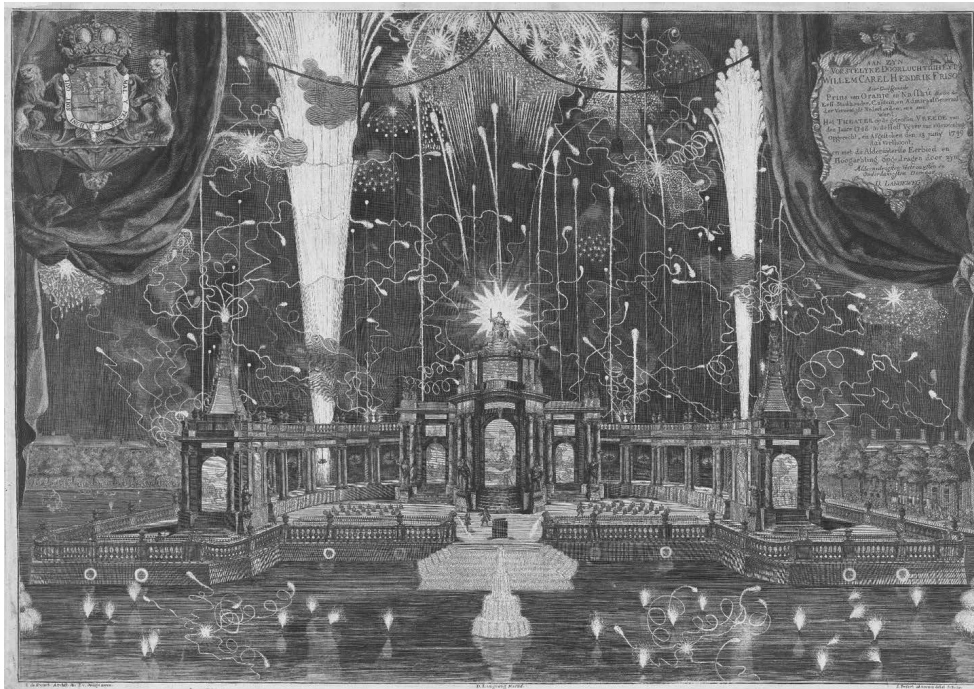
als in de vrouwelijke lijn erfelijk was verklaard.²

Deze bijdrage richt zich op de vraag hoe het orangistische natiebesef rond 1748 vorm kreeg en sluit daarmee aan op een groeiende reeks studies over natievorming in de vroegmoderne tijd. Twee richtinggevende studies zijn de begripshistorische bundel *Vaderland* (1999) onder redactie van Niek van Sas en *Networks, Regions and Nations. Shaping Identities in the Low Countries, 1300-1650* (2010) onder redactie van Robert Stein en Judith Pollmann, waarin verschillende auteurs laten zien dat een gemeenschappelijk natiebesef al duidelijke contouren kreeg in de zestiende en zeventiende eeuw.³ In de achttiende eeuw zette deze ontwikkeling zich voort om in het laatste kwart van die eeuw uit te groeien tot een heuse 'vaderlandcultus'.⁴ Dit gedeelde natiebesef was verre van statisch, maar werd afhankelijk van politieke en religieuze voorkeuren op steeds wisselende manieren ingevuld. Met name de aanhoudende politieke twisten tussen de Orangisten en Staatsgezinden

2 Over het stadhouderschap in deze periode: G.J. Schutte, 'Willem IV en Willem V', in: C.A. Tamse, *Nassau en Oranje in de Nederlandse geschiedenis* (Alphen aan de Rijn 1979) 187-228; H. Rowen, *The princes of Orange, The stadholders in the Dutch Republic* (Cambridge 1988) 163-185; Bearn Bilker, 'Het erfstadhouderschap', in: J.J. Huizinga ed., *Van Leeuwarden naar Den Haag. Rond de verplaatsing van het stadhouderlijk hof in 1747* (Franeker 1997) 123-134; G.J. Schutte, *Oranje in de achttiende eeuw* (Amsterdam 1999) 34-45. Over kritische geluiden op het stadhouderschap: J. den Hartog, *De Patriotten en Oranje van 1747-1787* (Amsterdam 1882).

3 N.C.F. van Sas ed., *Vaderland. Een geschiedenis vanaf de vijftiende eeuw tot 1940* (Amsterdam 1999); R. Stein en J. Pollmann ed., *Networks, regions and nations. Shaping identities in the Low Countries, 1300-1650* (Leiden 2010). Enkele andere studies waarin natiebesef en vaderlandgevoel in de vroegmoderne Republiek centraal staan zijn: Marijke Meijer Drees, *Andere landen, andere mensen. De beeldvorming van Holland versus Spanje en Engeland omstreeks 1650* (Den Haag 1997); Alistair Duke, 'The elusive Netherlands. The question of national identity in the Early Modern Low Countries on the eve of the Revolt', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 119.1 (2004) 10-38; Donald Haks, *Vaderland en vrede 1672-1713. Publiciteit over de Nederlandse Republiek in oorlog* (Hilversum 2013).

4 Joost Kloek, 'Vaderland en letterkunde, 1750-1800', in: Van Sas ed., *Vaderland*, 237-274; N.C.F. van Sas, 'De vaderlandse imperatief. Begripsverandering en politieke conjunctuur, 1763-1813', in: Van Sas ed., *Vaderland*, 275-308.

Vuurwerk te Den Haag voor de Vrede van Aken, op 13 juni 1749, door Jan Caspar Philips
Rijksmuseum Amsterdam

waren bepalende factoren voor de inkleuring ervan. Oplevingen van het orangisme deden zich vooral voor in tijden van nationale en internationale crisis, bijvoorbeeld in 1672 en 1747.⁵ De historicus Donald Haks heeft laten zien dat het orangistische natiebeseef in die jaren niet louter van bovenop werd opgelegd, maar dat er ook een duidelijke beweging vanuit de samenleving ontstond. Dat blijkt uit tal van liederen, preken, allegorische prenten en dagboeken.⁶ Hier wil ik een ander type

bron benutten, namelijk de gelegenheids-poëzie. Het wemelde rond 1748 van de Oranjegezinde gedichten waarin de komst van een nieuwe stadhouder bejubeld werd. Ook dit soort publicaties geeft een indruk van de wijze waarop het populaire orangisme destijds vorm kreeg.⁷

Meer in het bijzonder spitst deze bijdrage zich toe op drie bloemlezingen die rondom het jubeljaar 1748 verschenen, namelijk *Dichtkunstig gedenkteeken voor de Nederlandsche vryheid* (1748), *Olyfkrans*

5 Henk te Velde, 'Inleiding – Oranje onder', in: Henk te Velde en Donald Haks ed., *Oranje onder. Populair orangisme van Willem van Oranje tot nu* (Amsterdam 2014) 7-25, aldaar 19.

6 Donald Haks, *Vaderland en Vrede*, 90-96, 130-145, 254-259; Donald Haks, 'Oranje in veelvoud. De aanhang van de Prins van Oranje 1747-1780', in: Te Velde en Haks ed., *Oranje onder*, 69-89. Zie voor het orangistische natiebeseef in preken ook: Cornelis Huisman, *Neerlands Israël. Het natiebeseef der traditioneel-gereformeerden in de achttiende eeuw* (Dordrecht 1983).

7 Zie ook Lotte Jensen, 'Het ambivalente karakter van vredesteksten. Eendracht en tweedracht in gelegenheidsgeschriften rondom de Vrede van Aken (1748)', *Vooy's* 32.3 (2014) 15-24.

der vrede (1748, een vermeerderde herdruk van de uitgave uit 1649) en *De tempel der vrede geopend door de mogendheden van Europe* (1749).⁸ Deze kloeke bundels vormen een drieluik: zowel qua uitvoering als thematiek horen ze onmiskenbaar bij elkaar – een gegeven dat in de literatuur tot dusver onopgemerkt is gebleven.⁹ De twee eerstgenoemde bundels werden met het oog op de honderdjarige herdenking van de Vrede van Munster uitgegeven, de derde had de Vrede van Aken als voor-naamste onderwerp en vormde het sluitstuk van deze 'gedenkzuilen' voor de 'algemeene vrede'.¹⁰ Marijke Meijer Drees heeft erop gewezen dat de heruitgave van de *Olyfkrans der vrede* in 1748 een eeuw van fel patriottisme in de Nederlandse literatuur markeerde. Zij laat zien dat dichters in de periode 1648-1748 het begrip 'vaderland' op verschillende manieren gebruikten: ze konden daarmee verwijzen naar hun woonplaats, gewest of de gehele Republiek; deze betekenissen

bestonden naast elkaar, zelfs binnen een en dezelfde tekst.¹¹

Ik zal me hier richten op een ander aspect van die eendrachtsvormende retoriek zoals die binnen deze groep bundels tot uitdrukking komt, namelijk de rol van de geschiedenis in de constructie van een gemeenschappelijk 'vaderland'. De vreugdezangen over de herstelde vrijheid en vrede gingen namelijk stevast gepaard met een terugblik op het verleden. De deelnemende dichters stonden uitgebreid stil bij de hoogte- en dieptepunten uit 's Lands Historiblaên' en de vaderlandse helden die de basis hadden gelegd voor de herstelde vrijheid.¹² In belangrijke mate kunnen hun historische uitweidingen worden gelezen als een legitimatie van het nieuwe Oranjegezag: zij schoven een specifiek beeld van het verleden naar voren om zo een logisch verband tussen het verleden en heden te suggereren. Het alom bekende concept *invention of tradition*, dat afkomstig is uit het moderne nationalisme-onderzoek, kan in dit opzicht verhelderend werken. Het maakt inzichtelijk hoe gelegenheidspoëten een orangistische ingekleurde geschiedtraditie creëerden die het gemeenschappelijk natiebeseef moest vergroten. Daarnaast bestaan er raakvlakken met de *memory studies*, in het bijzonder met het onderzoek naar vroegmoderne herinneringspraktijken.

8 De tweede titel dient niet verward te worden met *De olyf-krans der vréde met Parnas loof doorvlochten* (Haarlem 1749). Deze uitgave bestond uit een gelegenheidsgedicht op de Vrede van Aken door Abraham van Beaumont, factor van het Haarlemse gezelschap Witte Angieren.

9 De beide herdenkingsbundels over de Vrede van Aken komen ter sprake in H. de Schepper en J. de Vet, 'De herdenking van de Vrede van Munster in 1748 en 1948', *De zeventiende eeuw* 13 (1997) 11-35. De twee bundels waar Pieter Meijer als uitgever bij betrokken was, *Dichtkunstig gedenkteeken* en *De tempel der vrede*, krijgen aandacht in Marleen de Vries, 'Pieter Meijer (1718-1781), een uitgever als instituut', *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 28 (2005) 81-97.

10 Joan Couck, 'Voorbericht', in: *De tempel der vrede*, **2.

11 Marijke Meijer Drees, 'Patriottisme in de Nederlandse literatuur (ca. 1650-ca. 1750)', *De Nieuwe Taalgids* 88 (1995) 247-260. Zie ook Marijke Meijer Drees, "'Vechten voor het vaderland'" in de literatuur, 1650-1750', in: Van Sas ed., *Vaderland*, 109-142. Tot soortgelijke bevindingen komt Donald Haks in zijn studie *Vaderland en vrede*, 143-145, 299.

12 Zie bijvoorbeeld de volgende verzen van Adriaan Spinniker: 'Zo zien we in 's Lands Historiblaên / Noch eenen reeks manhafte Helden / Voor 't Nageslacht met luister staan, / Te veel om ze alle hier te melden', in: *Dichtkunstig gedenkteeken*, 90.

Recente inzichten uit dit veld maken duidelijk dat de achttiende-eeuwse publicisten op hun beurt in een oudere traditie stonden.

Invention of tradition

Een van de invloedrijkste concepten binnen de studie naar natievorming en nationalisme is *invention of tradition*.¹³ Dit door Eric Hobsbawm en Terence Ranger geïntroduceerde begrip duidt op het creëren van een gedeeld natiebesef door middel van symbolen, rituelen, verhalen en mythes. Deze verschaffen een natie niet alleen een gevoel van eigenheid en authenticiteit, maar ook een unieke traditie waarmee burgers zich kunnen identificeren. Tot de belangrijkste elementen van zo'n traditie behoren de stichters van de natie, een reeks nationale helden, een eigen vlag, volkslied, folklore en een emblematisch dier.¹⁴ Volgens Hobsbawm bereikte het uitvinden van dit soort nationale tradities een hoogtepunt in de periode 1870-1914, door de 'political mobilization of the masses' in Europa en Amerika.¹⁵

Invention of tradition wordt dus gesitueerd in het tijdperk van het negentiende- en vroegtwintigste-eeuwse nationalisme. Het begrip is sterk gekoppeld aan het idee dat naties een overwegend gecon-

strueerd karakter hebben en mede het product zijn van effectieve politieke propaganda. Op deze modernistische voorstelling van zaken is fundamentele kritiek gekomen van wetenschappers die menen dat naties in een veel langere, culturele traditie geworteld zijn. Zo stelt de Britse socioloog Anthony Smith dat de moderne ontwikkelingen alleen vanuit een breder, historisch perspectief begrepen kunnen worden. Hij wijst op de vertekenende werking van een begrip als *invention of tradition*. Het verhult dat veel symbolen en rituelen slechts ten dele nieuwe uitvindingen zijn; in de meeste gevallen gaat het om een vermenging van oude en nieuwe elementen en om herontdekkingen en actualiseringen van gebruiken die veel ouder zijn.¹⁶ Ook de historicus Azar Gat benadrukt dat *invented traditions* een langere geschiedenis kennen: 'the inherently fanciful process and reprocessing of tradition did not mean fabricatio ex nihilo. Rather, it primarily involved selective reworking of existing historical materials and folk memories which often had at least some basis in reality'.¹⁷ *Invented traditions* zijn dus niet louter een modern fenomeen, maar ze wortelen in een langere geschiedenis.

De kanttekeningen van Smith en Gat zijn weliswaar overtuigend, maar ze hebben een hoog abstractiegehalte. Het is daarom de taak van historici om het ont-

13 Eric Hobsbawm en Terence Ranger ed., *The invention of tradition* (Cambridge 1983).

14 Zie voor een uitgebreide beschrijving van de elementen die allemaal tot de 'identity-checklist' van een natie behoren: A.-M. Thiesse, 'National identities. A transnational paradigm', in: A. Dieckhoff en C. Jaffrelot ed., *Revisiting nationalism. Theories and processes* (Londen 2005) 122-143.

15 Eric Hobsbawm, 'Mass-producing traditions. Europe 1870-1914', in: Hobsbawm en Ranger ed., *The invention of tradition*, 263-307, aldaar 267-268.

16 Zie Anthony Smith, 'The nation. invented, imagined, reconstructed?', *Millennium: Journal of International Studies* 20.3 (1991) 353-368. Herdrukt in: Anthony Smith, *The antiquity of nations* (Cambridge 2008) 82-101. Smith hanteert de term *ethnies* om een (zwak) verband tussen pre-moderne en moderne naties te kunnen leggen.

17 Azar Gat, *Nations. The long history and deep roots of political ethnicity and nationalism* (Cambridge 2013) 17.

staan van dergelijke tradities nader in kaart te brengen, en na te gaan welke uitbreidingen, vervormingen en veranderingen deze tradities onder invloed van maatschappelijke en politieke ontwikkelingen in de loop van de tijd hebben doorgeemaakt. Ze kunnen daarbij profiteren van inzichten uit de *memory studies*, waarin de rol van de herinnering in samenlevingen centraal staat. Judith Pollmann en haar team onderzoekers hebben aangetoond dat de vroegmoderne tijd een rijke herinneringscultuur kende: positieve én negatieve herinneringen aan de Opstand kregen in tal van materiële en schriftelijke media vorm en droegen zo bij aan het creëren van gemeenschappelijk natiebeseft.¹⁸ Niet zelden waren dit soort herinneringen persoonlijk, religieus of politiek gemotiveerd, zoals ook blijkt uit de recente dissertatie van Jasper van der Steen. Hij laat zien hoe herinneringen aan de Opstand vanaf de jaren 1610 werden ingezet in actuele politieke debatten tussen Orangisten en Staatsgezinden.¹⁹ Deze strijd om de erfenis van het vaderlandse verleden herleefde in de jaren 1650-1672, toen beide kampen opnieuw een beroep op het verleden deden om hun machtsclaim te legitimeren. Jill Stern heeft inzichtelijk gemaakt dat orangistische schrijvers daarbij een vast stramien van argumenten hanteerden. De pamfletten verwezen onder meer naar de rol

van Willem van Oranje tijdens de Opstand, die met steun van het volk de vrijheidssrijd had geleid. Verder betoogden ze dat het 'schip van staat' alleen door een Oranje adequaat bestuurd kon worden.²⁰

De drie bloemlezingen die rondom de herdenking van de Vrede van Munster en de sluiting van Vrede van Aken verschenen, vormen eveneens een uitstekende casus om te laten zien dat schrijvers al voor de negentiende eeuw bijdroegen aan het creëren van een historische traditie die het gemeenschappelijke natiebeseft moest helpen bevorderen. Voor deze bundels geldt evenzeer dat ze geen traditie *ex nihilo* creëerden, maar dat ze teruggrepen op voorstellingen, symbolen en verhalen die al langer circuleerden. Ze werden echter geactualiseerd en gevoed door de nieuwe politieke context waarin ze verschenen. Voor de herdruk van de *Olyfkrans der vrede* geldt bijvoorbeeld dat er verschillende aanpassingen waren gedaan: sommige stukken waren weggelaten in de herdruk, terwijl er ook nieuwe stukken waren toegevoegd.

De drie monumentale werken laten een dubbele beweging zien: enerzijds richtten de auteurs hun aandacht op het vaderlandse verleden om de veerkracht van de soevereine natie door de tijd heen aan te tonen. Er sprak een duidelijke behoefte uit om de Vrede van Munster te markeren als de 'geboorteaakte van de Ne-

18 Zie Erika Kuipers e.a. ed, *Memory before modernity. Practices of memory in Early Modern Europe* (Leiden 2013). Zie voorts Judith Pollmann, *Het oorlogsverleden van de Gouden Eeuw* (Leiden 2008); Erika Kuipers en Judith Pollmann, 'Why remember terror? Memories of violence in the Dutch Revolt', in: Micheál ò Siochru en Jane Ohlmeyer ed., *Ireland, 1641. Context and reactions* (Manchester / New York 2013) 176-196.

19 Jasper van der Steen, *Memory wars in the Low Countries, 1566-1700* (z.p. 2014).

20 Jill Stern, *Orangism in the Dutch Republic in word and image, 1650-75* (Manchester 2010), 156-179. Zie ook: Jill Stern, 'The rhetoric of popular Orangism, 1650-72', *Historical Research* 77 (1996) 196, 202-224.

derlandse staat'.²¹ Anderzijds was de blik op de toekomst gericht. Met de benoeming van een algemene stadhouder en de sluiting van de Vrede van Aken was volgens de auteurs een nieuw tijdperk aangebroken. Vanuit een Oranjegezind perspectief presenteerden zij de jongste regimewisseling als de enige, logische toekomst van het verleden.²² Zij stelden zich voor hoe onder de nieuwe stadhouder een nieuw gouden tijdperk zou aanbreken, waarin de Republiek opnieuw zou gelden als het economische centrum van de macht. Dat de Republiek in werkelijkheid een kleine speler in het internationale krachtenveld was geworden, werd daarmee effectief gemaskeerd.²³

Drie gedenkbundels

Op voorhand was niet duidelijk dat er drie gedenkbundels zouden komen: ze kwamen na elkaar en in reactie op elkaar tot stand. Eerst was er sprake van één afzonderlijk initiatief, daarna was het de bedoeling dat de liefhebbers twee identiek

ogende bundels naast elkaar in hun boekvertrek konden plaatsen. Pas bij de verschijning van de derde bundel was duidelijk dat er een drieluik tot stand was gebracht. Een reconstructie van het ontstaansproces maakt duidelijk hoe de drie bundels onderling samenhangen en wie tot het Oranjegezinde offensief behoorden.

De eerste bundel, *Dichtkunstig gedenkteken*, kwam tot stand op initiatief van 'Phileleutherus' (vrijheidsminnaar). Onder dit pseudoniem gingen 'twee Heeren, liefhebbers der Vaderlandsche Geschiedenis' schuil.²⁴ Hun namen waren eenvoudig te achterhalen, want een van de berichten uit het voorwerk was door hen ondertekend: Jacob Hulk en Harmanus Asschenberg.²⁵ Over beide auteurs is relatief weinig bekend. Zo is van Hulk slechts een enkel gelegenheidsvers overgeleverd, terwijl Asschenberg voornamelijk gelegenheidspoëzie en toneelstukken publiceerde.²⁶

In december 1747 verstuurden de beide heren een reeks uitnodigingen aan een selectieve groep 'Nederduitse Dichteren'. Ze wilden geen publieke oproep doen, omdat ze dat niet vonden passen bij de 'deftigheid der zaake'. Buiten hun

21 Deze formulering ontleen ik aan Simon Groenveld, "Tot de vredehandelinge binnen Munster aengestelt..." Het Haagse thuisfront, de Staatse ambassadeurs en de Vrede van Munster, 1646-1648', in: *Vrede van Munster 1648-1998. tractaat van 'een aengename, goede en oprechte Vrede'* (Den Haag 1998) 7-26, aldaar 26.

22 Een vierde, Oranjegezinde bloemlezing verscheen in 1747 toen Willem Karel Henrik Friso tot algemeen stadhouder werd verkozen: *Eerzuil, by de verheffinge van zyne doorlugtige hoogheid, Wilhem Karel Hendrik Friso [...]* onder het opzicht van *Philomusus* (Amsterdam 1747). Over deze bundel: De Vries, 'Pieter Meijer', 84-85.

23 Zie over de positie van de Republiek in 1748: Heinz Duchhardt, 'Die Niederlande und der Aachener Friede (1748)', in: Simon Groenveld e.a. ed., *Tussen Munster & Aken. De Nederlandse Republiek als grote mogendheid (1648-1748)* (Maastricht 2005) 67-73.

24 Deze omschrijving is te vinden in het voorbericht van de *Olyfkrans der vrede door de doorluchtigste Geesten en geleerdste Mannen van dien tyd gevlochten [...]* (Amsterdam 1748) *3 [2r].

25 Dit bericht dateert van 11 oktober 1748 en is waarschijnlijk later ingevoegd; op 8 oktober 1748 boden de samenstellers de bundel namelijk al aan de stadhouder aan. Daarover: De Vries, 'Pieter Meijer', 85.

26 Hulk werkte bijvoorbeeld mee aan twee door Pieter Meijer uitgegeven gelegenheidswerken, namelijk een bundel huwelijkszangen uit 1746 en een verzameling lijdichten op stadhouder Willem IV, die in 1752 verscheen. Zie over Asschenberg het lemma van Ebbinge Wubben in: P.C. Molhuysen en P.J. Blok ed., *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* III (Leiden 1914) 41-42.

medeweten verscheen er echter een oproep in *De Amsterdamsche staatkundige, vermaakeyke, en oordeelkundige snapper*, een weekblad dat in verschillende grote steden verkrijgbaar was.²⁷ Vervolgens besloten Hulk en Asschenberg de oproep als nog algemeen bekend te maken, omdat ze bang waren dat ze iemand over het hoofd hadden gezien. Begin maart waren alle gedichten binnen en kon het geheel persklaar gemaakt worden. Door verschillende tegenslagen, waaronder het overlijden van de beoogde drukker en het uitbreken van ongeregelde heden in Amsterdam, was de uitgave echter pas maanden later gereed.²⁸ Op 8 oktober 1748 was het boek er in ieder geval, want toen mochten de samenstellers het aan de stadhouder aanbieden op Huis ten Bosch in De Haag. Ook Lucas Pater, een van de auteurs uit de bundel, was meegereisd. Hij mocht namens de dichters het woord voeren.²⁹

Dit lange productieproces maakte dat belangrijke recente ontwikkelingen, zoals de geboorte van een erfprins op 8 maart 1748 en het tekenen van de vredespreliminaren te Aken op 30 april, niet in de bundel verwerkt waren. In feite was het boek op het moment van verschijnen dus al niet meer actueel. Wel hadden sommige dichters na de bekendmaking van de geboorte van een nieuwe erfprins aan de

makers verzocht enkele verzen toe te voegen aan hun werk: een enkel gedicht maakt dan ook gewag hiervan.

In totaal werden er 38 gedichten in de bloemlezing opgenomen, waarvan er zes door vrouwen waren geschreven. Alle inzendingen werden gerangschikt naar de leeftijd van de auteur, waarbij de vrouwen voorop werden geplaatst. De auteurs waren afkomstig uit verschillende gewesten: iets meer dan de helft was afkomstig uit Amsterdam, de overigen kwamen uit Utrecht, Arnhem, Heerenveen, Leiden, Middelburg, Rotterdam, Haarlem, Gouda en de regio Groningen. Tot de schrijvers behoorden Aletta Maria Schoock, Sara Maria van der Wilp, Clara Feyoena van Sytzama, Adriaan Spinniker, Pieter Boddaert, Jan Luyken, Pieter Husinga Bakker en Nicolaas Simon van Winter. Daarnaast vervaardigde de bekende dichter Sybrand Feitama een gedicht voor de titelprent.³⁰ Wellicht speelde de uitgever, Pieter Meijer, ook een rol bij de rekrutering van auteurs: verschillende contribuanten, on-

27 De totstandkoming van de bundel wordt uitgebreid toegelicht in het voorbericht door Phileleutherus. Ik heb niet kunnen achterhalen in welke aflevering van de *Amsterdamsche staatkundige, vermaakeyke, en oordeelkundige Snapper* (1744-1749) de oproep verscheen. Dit blad werd geredigeerd door de orangistische publicist Jean Rousset de Missy en uitgegeven door J. Rijchoff junior te Amsterdam. Het was volgens het colofon ook verkrijgbaar bij boekverkopers in Den Haag, Leiden, Rotterdam, Utrecht, Weesp en Edam.

28 Het is mij niet duidelijk om welke overleden drukker het gaat.

29 De Vries, 'Pieter Meijer', 85.

30 Feitama publiceerde dit gedicht onder het pseudoniem Studio Fovetur Ingenium. In het exemplaar van de UB Leiden is bovendien nog een handgeschreven gedicht van 'Agatha Maria Sena, weduwe van Jacob Muhl' ingebonden. Zie over deze schrijfster: W.R.D. van Oostrum, 'Sena, Agatha Maria', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, resources.huygens-knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/AgathaSena [13/01/2014]. Het eerste gedicht in *Dichtkunstig gedenkteken* is anoniem, maar dit kan worden toegeschreven aan vrouwe C.P. ofwel Catharina Pietersdr. de Wilde omdat er wordt gezinspeeld op haar geboortedatum, 17 september 1688 (met dank aan Jorrien Hollaar). Het gedicht is tevens opgenomen in Vrouwe C.P., *Vervolg van Stichtelyke gedichten op verscheiden onderwerpen* (Amsterdam 1757) 47-59. In deze bundel is ook een antwoordgedicht opgenomen dat ze schreef naar aanleiding van de uitnodiging om deel te nemen aan de bundel: 'Ter beantwoording eener uitnodiging, om aan het stichten van een gedenkteken voor de Nederlandsche vryheid op haar eerste eeuwgetyde de hand te lenen', 174-175.

der wie Feitama, behoorden tot zijn fonds.³¹ De samenstellers en de uitgever leverden zelf ook een bijdrage.

De tweede bundel, *Olyfkrans der vrede*, kwam tot stand op initiatief van de Amsterdamse boekverkopers Gillis Barbon en Willem Gla. Zij waren er door 'verscheide Dichtminnaren' op geattendeerd dat een herdruk van het gelijknamige werk uit 1649 goed zou passen in het herdenkingsjaar van de Vrede van Munster. Tot die groep behoorde in ieder geval de kunstliefhebber en mecenas Joan Couck, die kapitein van een compagnie burgers van de stad Amsterdam was en aan wie de bundel was opgedragen. Nadat duidelijk was dat het *Dichtkunstig gedenkteeken* definitief doorgang zou vinden, zetten de uitgevers hun plan voor een herdruk door, waarbij ze het oude, kleine formaat vervingen voor een luxe kwartoformaat. Zo zouden de liefhebbers beide werken 'als twee Stukken' in hun boekvertrek kunnen plaatsen.³²

De herdruk bestond uit een verzameling van redevoeringen en gedichten op de Vrede van Munster, van de hand van schrijvers als Joost van den Vondel, Jan Vos, Samuel Coster, Reier Anslo, Joannes Six van Chandelier, Geeraerd Brandt, Adriaan Boelens en Jacob Westerbaen.³³

31 Over Pieter Meijer: De Vries, 'Pieter Meijer'. Twee medewerkers die tot zijn fonds behoorden waren Nicolaas Simon van Winter en Sybrand Feitama, die het gedicht bij de titelprent vervaardigde.

32 Zie het 'voorbericht wegens de vernieuwde uitgave van dit werk', in: *Olyfkrans der vrede* (1748) *3 [2r].

33 In de herdruk van 1748 ontbreken de volgende teksten die wel in de uitgave van 1648 opgenomen zijn: het oorspronkelijke voorwerk (bestaande uit een voorrede van J.B.V. en een 'vreede-vairs' van D.P. J.Z.), de tekst van het tractaat ('Tractaet van Vreede'), Vondels toneelspel *Leeuwendalers* en het afsluitende gedicht 'sluyt-vairs' van J.Z. (Jan Zoet).

Olyfkrans der vrede (Amsterdam 1748), uitgegeven door Gillis Barbon en Willem Gla. Het gaat om een herdruk van de gelijknamige bundel uit 1649

Er waren ook enkele nieuwe elementen toegevoegd. Zo had Simon Fokke een nieuwe titelprent vervaardigd, waar Johannes Menkema een verklarend gedicht bij had geschreven. Verder bevatte de herdruk een reeks gedichten op het Amsterdamse stadhuis. De bouw daarvan was op 28 oktober 1648 aangevangen en zodoende was er ook in dit geval sprake van een eeuwfeest. Om dat feit te herdenken waren er negen gedichten toegevoegd, namelijk een gedicht van Constantijn Huygens, Vondels *Inwydinge van het stadhuis* (1655) en zeven eigentijdse gedichten.³⁴ Vier daarvan waren geschreven

34 Respectievelijk van de hand van J. Maria Speyers, J. van Dyk, J. van der Heide, G. Klinkhamer, J. van der Streng, H. van Elvervelt, Willem Frankfoort.

door auteurs die ook aan het *Dichtkunstig gedenkteeken* hadden bijgedragen. Het boek eindigde met een (anoniem) vers op de Vrede van Aken.

De bundel moet ergens tussen 28 oktober en 31 december 1748 van de persen zijn gerold. Dat valt op te maken uit de verschillende dateringen in de bundel, alsook uit het gegeven dat de Vrede van Aken, die op 18 oktober 1748 bevestigd was, verwerkt is in de bundel. Uit de bijdragen van twee dichters blijkt dat het om recent nieuws ging. Een van hen, Hendrik van Elverveldt, voert in zijn tekst de Vrede als een sprekend personage op, die precies op dat moment bezig is in Aken de 'oorlogstrikken' te ontknopen. Aan het slot spoedt de Vrede zich naar Aken, waar zij verwacht wordt. In een verklarende voetnoot licht de schrijver toe dat het nieuws van het tekenen van de vrede hem op 20 oktober bereikt heeft.³⁵ In het afsluitende vers van de bundel, dat in de haast lijkt te zijn toegevoegd, is de nieuwe vrede inmiddels een feit. Daarmee was de cirkel rond, aldus de anonieme dichter: 'De Dichters lieten zich op Vrijheids Eeuwfeest hooren, / En Vreê besluit deeze Eeuw, gelyk zy die begon.'³⁶

De kunstliefhebber Joan Couck speelde ook een sleutelrol bij de totstandkoming van de derde bundel, *De tempel der vrede*. Hij nodigde op 18 november 1748 verschillende dichters en dichters uit om bij te dragen aan dit gelegenheidswerk; zo'n twee weken later verscheen de uitnodiging ook in de *De Amsterdamsche staat-*

Portret van de Amsterdamse kunstliefhebber en mecenas Joan Couck (1690-1753) door Jacob Houbraken

Rijksmuseum Amsterdam

kundige, vermaakelyke, en oordeelkundige snapper.³⁷ De respons was hoog: in totaal kon Couck 42 bijdragen plaatsen, waarvan er acht door vrouwen vervaardigd waren.³⁸ Opmerkelijk is de grote overlap in

37 Zie *De Amsterdamsche staatkundige, vermaakelyke, en oordeelkundige snapper* (5 dec. 1748); het einde van deze tekst wijkt iets af van de in *De tempel der vrede* afgedrukte uitnodigingsbrief.

38 Catharine de Wilde (Vrouwe C.P.), die wel aan het *Dichtkunstig gedenkteeken* meedeed, sloeg de uitnodiging af, omdat ze spijt had van eerdere deelname. Dit had niets te maken met haar politieke overtuiging – ze was zeer Oranjegezind, maar veeleer met twijfel over de kwaliteit van haar werk. Dit blijkt uit haar 'vriendelijk antwoord aan den here Joan Couck, op zyn verzoek om het vredesfeest dichtkundig te helpen vieren', in: Vrouwe C.P., *Vervolg van Stichtelyke gedichten*, 176. In diezelfde bundel nam ze wel twee gedichten over de Vrede van Aken op ('Op de onverwachte tyding van eene wapenschorsing en aanstaande vrede', 62-67 en 'De vrede in Europa onverwacht en zeldzaam hersteld, binen Aken, in het jubeljaar der Nederlandsche vryheid', 68-98).

35 H. van Elverveldt, 'Eeuw-zang, op de grondlegging en aanvang der bouwing van het Amteldamsche stadhuys', in: *Olyfkrans der vrede* (1748) 237-246.

36 N.N., 'Slot-vaers, op de tegenwoordige vrede. Ge-teekent te Aaken, op Vrydag den 18. October, A° MDCCXLVIII', in: *Olyfkrans der vrede* (1748) 249-250.

het auteursbestand met de andere twee bundels: maar liefst 22 schrijvers stonden ook in *Dichtkunstig gedenkteeken* en vijf in *Olyfkrans der vrede*. De regionale verspreiding is te vergelijken met de eerstgenoemde bloemlezing: 25 deelnemers kwamen uit Amsterdam, de overige zeventien waren afkomstig uit andere plaatsen. Ook de gewesten Friesland, Groningen en Gelderland waren vertegenwoordigd.

Rond 20 juni 1749, een half jaar na het versturen van de uitnodigingen, was de bundel klaar.³⁹ De timing was gunstig, want kort daarvoor, op respectievelijk 11 en 13 juni, was de Vrede met een algemene bid- en dankdag en grote vuurwerken in Den Haag en Zaandam herdacht.⁴⁰ De bloemlezing was een coproductie van verschillende Amsterdamse uitgevers die deels ook bij de twee andere bundels betrokken waren geweest, namelijk G. en J. Broen, Pieter Meijer en W. Gla. De oplage was volgens Couck bewust laag gehouden, opdat het unieke en waardevolle karakter ervan werd benadrukt. Ook de vormgeving weerspiegelde het exclusieve karakter van het werk: er was gekozen voor een

zeer 'deftige' en luxe vormgeving.⁴¹ Het werk was opgedragen aan Gerard Aarnoud Hasselaar, die in 1748 door Willem IV tot burgemeester van Amsterdam was benoemd. In dit verband was echter minstens zo belangrijk dat Hasselaar namens de Republiek in Aken onderhandeld had. Hij was dan ook de uitgelezen persoon om dit werk aan op te dragen.

Weergave van het vaderlandse verleden

Als gezegd werden de drie bundels door de makers als een geheel gepresenteerd. De samenhang werd versterkt door de luxe uitvoering, de overlap in het auteursbestand en door het feit dat sommige auteurs expliciet naar de andere bundels verwezen. Zo presenteerde Jacob Kortebant zijn lofdicht op de Vrede van Aken als een vervolg op zijn herdenkingstekst over de Vrede van Munster.⁴² De deelnemers inspireerden elkaar ook onderling. G. Klinkhamer had bijvoorbeeld zijn informatie over de vredesverdragen van de Republiek betrokken uit een de gedichten in *Olyfkrans der vrede*, terwijl Jan Luyken een voorbeeld nam aan Kortebants dichterlijke overzicht van de geschiedenis van de Republiek in *Dichtkunstig gedenkteeken*. Luyken haastte zich erbij te voegen dat hij maar 'een schorre Amstelmusch'

³⁹ Blijkens de ondertekening van het voorbericht van Joan Couck: 'In Amsteldam den Xxsten van Zommermaand, MDCXLIX'.

⁴⁰ Voor een algemeen overzicht van alle herdenkingsactiviteiten: Thomas R. Kraus, *"Europa sieht den Tag leuchten..."*. *Der Aachener Friede von 1748* (Aachen 1998). Over het Haagse vuurwerk: Freek Schmidt, 'Grensoverschrijdende feestarchitectuur. Het vuurwerktheater voor de Vrede van Aken in de Hofvijver (1749) als exponent van internationaal classicisme', *Nederlands kunsthistorisch jaarboek* 49 (1998) 254-281. Over het vuurwerk in Zaandam: G.J. Honing, 'de feestelijke viering van de vrede van Aken te Zaandam 13 juni 1749', *De Zaende* (1951) 331-359.

⁴¹ Zie de laatste bladzijde van het (ongepagineerde) voorbericht van Couck: 'Ik heb maar weinig Exemplaren op dit werk laten Drukken, om het zelve des te meer in waarde te doen blyven; als mede om aan te toonen, dat het alleen myne zuivere neiging voor de hemelsche Dichtkunst is, die my aanspoorde tot het doen van deeze Verzameling'.

⁴² J. Kortebant, 'Lof der vrede, moeder aller kunsten en wetenschappen', in: *De tempel der vrede*, 45-62.

was vergeleken bij deze Rotterdamse nachtegaal.⁴³

Tegelijkertijd had elke bundel ook een duidelijk eigen karakter. Het *Dichtkunstig gedenkteeken* en de *Olyfkrans der vrede* stonden vooral in het teken van de herdenking van de Vrede van Munster, terwijl het *Dichtkunstig gedenkteeken* de meest recente vrede bezong. Als gevolg daarvan hadden de eerste twee bundels een veel historischer karakter: auteurs blikten terug op de Tachtigjarige Oorlog en stelden de strijd voor vrijheid centraal die uiteindelijk had geresulteerd in de soevereiniteitsverklaring van de Republiek. Daarbij werd in het *Dichtkunstig gedenkteeken* en duidelijke parallel met de actuele oorlogssituatie gelegd. In het voorjaar van 1747 waren Franse troepen Zeeuws-Vlaanderen binnengevallen en in september van dat jaar veroverden zij Bergen op Zoom. Deze gebeurtenissen hadden ook hun weerslag op de inhoud: het wemelde van de anti-Franse uitspraken. Dit anti-Franse sentiment speelde vanzelfsprekend geen rol in de *Olyfkrans der vrede* en was ook grotendeels verdwenen uit *De tempel der vrede*. In de laatstgenoemde bundel lag het accent veel meer op de negatieve gevolgen van oorlogvoering in het algemeen en de positieve gevolgen van de Vrede van Aken voor Europa in het algemeen en de Republiek in het bijzonder. In deze bundel was de blik dan ook mede op de toekomst gericht, die gepersonifieerd werd door de stadhouder. Auteurs spraken de

hoop uit dat onder zijn bewind een nieuwe gouden tijd zou aanbreken.

De *Olyfkrans der vrede* was veel minder betrokken op de actualiteit, doordat de hoofdmoot een herdruk betrof van teksten die al een eeuw eerder verschenen waren. In de deze bloemlezing werd de Vrede van Munster als een belangrijke mijlpaal gevierd: na tachtig jaar oorlogvoering was de Republiek eindelijk onafhankelijk verklaard. Auteurs als Vos, Brandt, Coster en Six van Chandelier besteedden ruime aandacht aan de bijdrage van de opeenvolgende stadhouders aan de totstandkoming van de vrijheid. Zo reeg Six van Chandelier de prestaties van de stadhouders in zijn vreugdezang aan een om te eindigen met de volgende klarenstoot: 'wij zullen blaazen, Langh leef Oranje'.⁴⁴

Het Oranjegezinde geluid was in de *Olyfkrans der vrede* dus ruimschoots vertegenwoordigd, al was er mogelijk ook sprake van een zekere ambivalentie. Dichters als Vondel en Vos hadden zich in de loop van hun dichterscarrière namelijk uitdrukkelijk tegen het stadhoudelijke bewind gekeerd. Zo had Vondel uitdrukkelijk afstand genomen van de handelswijze van prins Maurits in het conflict met Johan van Oldenbarnevelt, terwijl Vos het optreden van Willem II hekelde toen deze in 1650 een aanslag op Amsterdam pleegde.⁴⁵ De vraag is of het niet schuurde om dichters die met een anti-

43 G. Klinkhamer, 'Op de vrede, geslooten te Aken, in den jaare MDCCXLVIII', in: *De tempel der vrede*, 84-91, aldaar 87; Jan Luyken, 'Op de vrede, gesloten te Aken, den 18den van Wynmaand, 1748', in: *De tempel der vrede*, 235-246, aldaar 246. Zie ook Theodorus Paludanus verwees expliciet naar de *Olyfkrans der vrede* in 'Nederlands vredevreugt in 1748 en 1749', in: *De tempel der vrede*, 138-147, aldaar 146.

44 J. Six van Chandelier, 'Vreughde-zangen over den eeuwigen vrede, tusschen Spangien en de Vereenigde Nederlanden', in: *Olyfkrans der vrede* (1748) 141-156, aldaar 149.

45 Zie over de verhouding van Vos tot de Oranjes en de Amsterdamse stadsregenten: Nina Geerdink, *Dichters & verdiensten. De sociale verankering van het dichterschap van Jan Vos (1610-1667)* (Hilversum 2012) 54-72.

stadhouderlijke houding geassocieerd zouden kunnen worden op te nemen in de herdruk. In dat verband valt op dat Vondels toneelspel *Leeuwendalers* (1647), dat hij speciaal ter gelegenheid van de op handen zijnde vrede schreef, is weggelaten in de herdruk. Hoe dit allegorische stuk precies geïnterpreteerd moet worden, is nog altijd onderwerp van discussie. Duidelijk is echter wel dat Vondel behalve de nodige lof voor stadhouder Frederik Hendrik ook de Amsterdamse regenten de nodige eer gaf in de totstandkoming van de vrede: werd dergelijke lof op de Amsterdamse regenten wellicht als ongepast beschouwd in het roerige jaar 1748, waarin Willem IV zijn macht aan Amsterdam probeerde op te leggen?⁴⁶

Ook vanuit een religieus perspectief was de oorspronkelijke druk meerduidig. In de bundel waren verschillende geloofsrichtingen verenigd: een deel van de auteurs was katholiek of remonstrants; zij waren dus afkomstig uit groepen voor wie geloofsvrijheid allerminst een vanzelfsprekendheid was. De Opstand werd door hen dan ook niet zozeer gepresenteerd als

een strijd voor het protestantisme, maar als een strijd voor algemene geloofsvrijheid.⁴⁷ In dat opzicht wijkt deze bundel af van de andere twee, omdat daarin het protestantisme als het enige ware geloof wordt gepresenteerd. De vraag is natuurlijk in hoeverre dit 'dissidente' geluid ook nog actueel was in 1748. Gelet op het feit dat de makers er nergens op zinspelen en dat de bundel nu in een groter geheel fungeerde, lijkt het erop dat dergelijke, mogelijk controversiële connotaties geen rol van betekenis hebben gespeeld. De link met de actualiteit bestond voornamelijk uit het feit dat er enkele eigentijdse gedichten op het Amsterdamse stadhuis waren opgenomen, en niet zozeer in de godsdienstige boodschap.

In de *Olyfkrans der vrede* hield het relaas van de vaderlandse geschiedenis op in 1648, maar in de beide andere bundels werd het verhaal vervolgd tot aan 1748. Daarbij was ruime aandacht voor de maritieme zeehelden die in de verschillende oorlogen tegen Engeland hadden uitgeblonken en de verdiensten van stadhouder Willem III. Deze was er onder meer in geslaagd Lodewijk XIV te stuiten in zijn opmars en de Vrede van Rijswijk in 1697 af te dwingen. Over de jaren na de sluiting van de Vrede van Utrecht in 1713 tot 1747 lezen we echter helemaal niets. De stadhouderloze periode, die al in 1702 was aangevangen, werd simpelweg verzwegen. Auteurs pakten de draad weer op bij de meest recente oorlogsdaden van Frankrijk en het moment waarop Willem IV tot algemeen stadhouder werd uitgeroepen. Dat het opnieuw een Oranje was die de Republiek uit haar benarde positie had verlost, was in hun ogen natuurlijk geen toeval: 'Zo blyve de Eendragt der Ver-

⁴⁶ Zie voor Vondels *Leeuwendalers*, inclusief een overzicht van eerdere interpretatie: Henk Duits, 'Vondel en de Vrede van Munster: ambivalente gevoelens', *De zeventiende eeuw* 13 (1998) 183-192.

⁴⁷ Volgens Marijke Spies vertolkte de *Olyfkrans der vrede* om die reden een dissident geluid. Zie Marijke Spies, 'De Vrijheid in de "Olyfkrans der Vrede" (1649)', *De zeventiende eeuw* 13 (1998) 201-208, aldaar 205-207. De meest recente literatuurgeschiedenis is wat terughoudender en spreekt van een vereniging van verschillende geloofsrichtingen. Zie Karel Porteman en Mieke B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1560-1700* (Amsterdam 2008) 505. Zie over de *Olyfkrans der Vrede* voorts Mieke B. Smits-Veldt, 'De Viering van de Vrede van Munster in Amsterdam: de dichters Geeraardt Brandt en Jan Vos bevestigen hun maatschappelijke positie', *De zeventiende eeuw* 13 (1998) 193-200.

ëende Nederlanden, / Onbreekbaar steeds
verknocht door vaste Oranje banden.⁴⁸

Motieven

Het canonieke, Oranjegezinde geschied-verhaal kreeg met name vorm dankzij drie steeds terugkerende motieven: het opstands- en bevrijdingsmotief, het religieuze motief (Gods voorzienigheid) en de terugkeer van een Gouden Eeuw. Het opstands- en bevrijdingsmotief liep als een rode draad door de geschiedenis van de Republiek. Een enkele auteur had aandacht voor de opstand van de Batavieren tegen de Romeinen, maar verreweg de meeste aandacht ging uit naar de Tachtigjarige Oorlog.⁴⁹ De Unie van Utrecht werd als een bijzonder moment gemarkeerd, omdat vanaf dat moment de zeven gewesten door een band van eendracht aan elkaar verbonden waren. Dat was het moment waarop 's Lands Staaten zich, ten spyt dier Dwingelanden, / Te saam verbonden door onbreekbare Eendrachtsbanden'.⁵⁰ Van belang daarbij was vooral de rol van Willem van Oranje, die volgens de dichterlijke voorstelling aan de wieg van deze unie had gestaan: 'Wat heerlyk werk heeft hy verricht! / Toen hy

die eerzuil heeft gesticht, / Waaröp de Vryheid rust, toen Hollands bondgnooten, / Hunn' pylen hecht inéén door Eendragtsbanden slooten'.⁵¹

De beschrijving van de Tachtigjarige Oorlog verliep volgens een zwart-witschema, waarbij een vaste opsomming aan nederlagen en triomfen met de daarbij behorende schurken en helden de revue passeerden. Filips II, de hertog van Parma, Alva, Requesens en Balthasar Gerards waren de belichaming van het kwaad, terwijl de opeenvolgende stadhouders Willem van Oranje, prins Maurits, Frederik Hendrik en Willem II het goede vertegenwoordigden. Tot de terugkerende elementen behoorde verder het gegeven dat Alva 18.000 zielen zou hebben omgebracht en de plundering van Naarden in 1572, waarbij het 'yselijke gekerm van weduwen en wezen' een vaste woordcombinatie vormde.⁵² Daar stond een reeks triomfen tegenover, die voerde van Alkmaar, Leiden en Den Briel naar 's-Hertogenbosch en Hulst aan het einde van de oorlog. Dit vertoog liep naadloos over in een schets van de oorlogen tegen Frankrijk, waarbij de schurken nu de bisschop van Munster (Barend van Galen), Lodewijk XIV, Lodewijk XV en de generaal Ulrich von Löwenthal waren. De 'Spaansche Faëton' ofwel Filips II was nu veranderd in een 'Fransche Faëton', waarmee naar de hoogmoed

48 Simon Doekes, 'Ter gedachtenissen van Nederlands herstelde vryheit: en het vrede verbondt tuschen Filippus de IV. Koning van Spanjen, en de Vereenigde Nederlanden', in: *Dichtkunstig gedenkteeken*, 41-62, aldaar 61.

49 Voor de Middeleeuwen was zo goed als geen aandacht. Alleen Jan Luyken stond stil bij de rol van de Hollandse graven en het Bourgondische huis. Zie Jan Luyken, 'Nederlands blydschap over het eerste eeuwgetyde der vryheid sedert de Munstersche vrede', in: *Dichtkunstig gedenkteeken*, 205-207.

50 Pieter Oursiere, 'Eeuwgetyde der vaderlandsche vryheid', in: *Dichtkunstig gedenkteeken*, 277-283, aldaar 281.

51 *Industria Dux Naturae* [P.A. van Kruiningen], 'Op het eerste eeuwgetyde der Nederlandsche vryheid', in: *Dichtkunstig gedenkteeken*, 370-378, aldaar 373.

52 Het citaat komt uit N.V. Frankendaal, 'Op de vrede, geslooten te Aken, in de jaare 1748', in: *De tempel der vrede*, 192-193, aldaar 192. Zie voorts Jan Luyken, 'Nederlands blydschap over het eerste eeuwgetyde der vryheid sedert de Munstersche vrede', in: *Dichtkunstig gedenkteeken*, 201-216, aldaar 207; H. van Elvervelt, 'Eeuwgedachtenis op het honderdjaarg Bestand van Nederlands dierbare vryheid', in: *Dichtkunstig gedenkteeken*, 179-200, aldaar 183.

Andersom benadrukten de dichters dat het volk uitdrukkelijk om een Oranje had gevraagd. In het verleden waren burgers al bereid geweest om hun laatste druppel bloed te offeren voor de stadhouder, en nu hadden zij zich opnieuw als één stem achter de nieuwe Oranje geschaard: 'De Naneef zal niet ligt gelooven, als men hem / Verhaald, hoe Nederland zich vormde tot één stem [...] Toen 't volk als uit één' mond, lang leve Oranje! riep'.⁵⁸ Dit 'vox populi'-argument was niet nieuw, maar werd ook gebruikt door pamflettisten die in de jaren 1650-1672 voor een stadhouder ijverden.⁵⁹

Naast het opstands- en bevrijdingselement speelde het religieuze motief een belangrijke rol. Het geschiedkundige relaas was doortrokken van het idee dat alles volgens de wil van God verlopen was. Huisman heeft laten zien dat het achttiende-eeuwse gereformeerde natiebesef overwegend Oranjegezind ingekleurd werd. Dit natiebesef, dat ontstaan was in de strijd tegen Spanje, droeg van meet af aan een bovengewestelijk karakter en werd door tal van predikanten uitgedragen. Er sprak een gevoel van superioriteit ten opzichte van andere naties uit, omdat de Republiek een speciaal bondgenoot-

schap met God zou hebben en het Nederlandse volk tot het uitverkoren volk zou behoren.⁶⁰ De vergelijking met het volk Israëls wordt ook door menige auteur uit de gedenkbundels gemaakt. De meest recente bevrijding van de Franse agressor in 1748 leidde bijvoorbeeld tot de volgende constatering: 'De Staat herleeft, en 't Volk had rust, door Godts genaë: / Gelyk 't oude Israël'.⁶¹ Doordat vrijwel ieder hoogtepunt uit de vaderlandse geschiedenis verbonden werd met het krachtige ingrijpen van een stadhouder én met Gods voorzienigheid, ontstond zo een onlosmakelijke band tussen het vrijheidsstreven van de Republiek, God en Oranje:

Zo lang de Oranje Stam in Neêrland blyft
in weezen,
Ons Vry Gewest den God van zyne Vaadren eert,
Heeft ons Gemeenebest voor geen gevaar te vreezen,
Want geen Tieran heeft ooit Gods erfdeel overheert.⁶²

Sommige teksten waren uitsluitend gebaseerd op een religieuze interpretatie van de geschiedenis. Zo doorliep Aletta Maria Schoock het vaderlandse verleden, vanaf de opstand der Batavieren tot aan de 'ondergang' van Lodewijk XV, waarbij ze alle hoogtepunten als een bewijs van Gods goede bedoelingen met het Nederlandse volk interpreteerde. De zuivere godsdienst en duurbetaalde vrijheid waren volgens Schoock onlosmakelijk verbonden met de geschiedenis van het Nederlandse volk.⁶³

60 Huisman, *Neerlands Israël*, 52-60.

61 P. Straat, 'Op de gewenschte vrede', 170.

62 Jacobus van der Streng, 'Op het eeuwgetyde', 178.

63 Aletta Maria Schoock, 'Zegepraal van nederlands vryheid; of eeuwgedachtenis der Munstersche vrede', in: *Dichtkunstig gedenkteken*, 15-25.

58 Johannes van der Heide, 'Vrede-licht', 206, 213. Zie ook Jacobus van der Streng, 'Op het eeuwgetyde der Nederlandsche vryheid', in: *Dichtkunstig gedenkteken*, 168-178, aldaar 172: 'De dappre Batavier volgt zyne Veldstandaarden; / Ja zweert dit Opperhoofd getrouwheid in het veld / By uitgetooge kling en schitterende oorlogszwaarden, / Den laatsten droppel bloeds te waagen met dien Held'.

59 Stern, *Orangism in the Dutch Republic*, 181-182; Haks, 'Oranje in veelvoud', 81. Het 'vox populi' argument speelde ook een rol in de illuminaties die ter gelegenheid van de verheffing van Willem IV tot stadhouder werden ingericht. Zie Frans Grijzenhout, 'Beeldvorming en verwachting. Feestdecoraties bij de inhuldiging van Willem IV tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht in 1747', in: *Leids Kunst-historisch Jaarboek* (Delft 1987) 111-125, aldaar 121.

Het derde motief, dat van de terugkeer van een nieuwe Gouden Eeuw, gaf het geschiedkundige relaas een duidelijke eindbestemming. Het beeld van een Gouden Eeuw ging terug op klassieke voorstellingen bij Ovidius en Vergilius en maakte grote opgang in de literatuur van de Renaissance. Terugkerende topoi waren de overvolle graanschuren, de bloeiende handel, de zeevaart, het welvarende Amsterdam, de ongeëvenaarde kunsten, de harmonie en de eendracht.⁶⁴ Binnen de context van de hier besproken bundels is vooral van belang dat de terugkeer van de gouden tijd expliciet aan het krachtdadige optreden van een stadhouder werd gekoppeld. In de *Olyfkrans der vrede* was dat Willem II, in de twee andere bundels Willem IV. Een ouder motief werd dus nieuw leven ingeblazen, in de context van de nieuwe omstandigheden. Zo meende Jan Vos in 1648 dat er gouden tijden waren aangebroken, nu de 'krijgswolf' was 'verjaaght'. Hij verbond de nieuwe bloei in zijn vaderland expliciet aan het sterke gezag van Willem II:

'Opgaand' Oranje zon! de leevendige
straalen,
Die gy in d'uchtent van u heerschappy uit
schiët,
Belooven Neederlandt, dat vrygemaakt
Gebiet,
Een schoonder middagh dan August de
Roomsche volken.⁶⁵

Soortgelijke redeneringen treffen we aan in *Dichtkunstig gedenkteeken* en *De tempel*

64 Zie hierover Sipko Melissen, 'De hedendaagsche Goude-eeuw', *Spekator* 11 (1981/82) 48-51.

65 Jan Vos, 'Vreede tusschen Filippus de IV. Koning van Spanje; en de staaten der vrye Nederlanden', in: *Olyfkrans der vrede* (1748), 12-40, aldaar 39.

der vrede, zij het dat de terugkeer van de gouden eeuw nu een eeuw later, in 1748 werd gesitueerd. Volgens Joannes van der Heide was dat maar aan één ding te danken, namelijk het herstel van het stadhouderlijke bewind. Dankzij de geboorte van een erfprins had de Republiek een gouden toekomst voor de boeg:

Wees welkom, jonge Prins! in 's levens
uchtendstond,
Gansch Neêrland juicht, en wenscht u heil
met hart en mond! [...]
Groei op, ô eedle Telg! U moet' nooit roem
ontbreken! [...]
Dan zal de Goudëeuw, na deze Yzren',
weêr herleven!
Dan zult ge aan Nederland zyn' ouden
luister geven!⁶⁶

Ook Anna Maria de Jong zag een causaal verband tussen het aantreden van een nieuwe stadhouder en het aanbreken van een nieuw gouden tijdperk. Daar voegde ze nog een Bijbelse vergelijking aan toe: God wille u onderschragen [...] Dat we onder uw bestier een Gouden Eeuw zien bloeien, / Gelyk toen Davids Zoon op Isr'ëls Rykstroon blonk.⁶⁷

Het bleef niet bij een koppeling tussen het stadhouderlijke bewind en de voorspelling van een gouden eeuw, maar schrijvers omschreven ook wat die gouden toekomst inhield. Ze deden daarbij een beroep op de bekende topoi die ook

66 Joannes van der Heide, 'Eeuwgetyde, ter nagedachtenisse van Nederlands duurgekogte vryheid'. In: *Dichtkunstig gedenkteeken*, 100-116, aldaar 115. Zie voor andere referenties aan de gouden eeuw onder meer *Dichtkunstig gedenkteeken*, 40, 148-149 en *De tempel der vrede*, 128, 159, 202 en 244.

67 Anna Maria de Jong, 'Lier-zang op de vrede'. Gesloten den 18. van wynmaand des Jaars 1748', in: *De tempel der vrede*, 16-25, aldaar 24.

al in de literatuur van de Renaissance onderdeel uitmaakten van het standaardrepertoire. Zo ging Van der Heide uitgebreid in op de hernieuwde bloei van de handel, die Amsterdam opnieuw tot het economische centrum van de wereld zou maken:

De Neering zit niet stil, de Koopmanschap herleeft,
 Die grondzuil, die dit Land tot zulk een hoogte heeft
 Verheven, moet het weêr in d'ouden luister stellen'.
 [...]
 Dus blyve ons Amsteldam het marktplyn van de waereld.
 De ryke Welvaart, door de Vrede in heil bepaereld,
 Huwt voorspoed aan dit Land.
 [...]
 Juich Amstel! want de Vree speelt op uw waterstroomen.
 Juich Ystroom! want gy ziet ontelbre Scheepen koomen.
 Vier waerelddelen zyn verëend, om haar gewin
 Te werpen in den schoot van Neêrlands Koopvorstin.⁶⁸

Anderen benadrukten dat behalve de handel ook de kunsten tot nieuwe hoogten zouden stijgen. De economische voorspoed zou gepaard gaan met een nieuwe artistieke bloei. Zoals een van de auteurs het treffend verwoordde: 'Zo zullen alle Kunsten groeijen, / Het Koopgeluk en Neering bloeijen'.⁶⁹

68 Johannes van der Heide, 'Vrede-licht', 216, 222.

69 N. Capelle, 'Op de algemene vrede, gesloten te Aken in wynmaand des jaars 1748', in: *De tempel der vrede*, 129-133, aldaar 132. Zie ook de volgende trefende opsomming: 't Is Eendragt, Dapperheid, met Welvaart, Koopvaardyë, / Geleerdheid, Overvloed, Muzyk en Poëzyë', in: Jan Luyken, 'Op de vrede', 244.

Titelprent *Tempel der vrede* door Simon Fokke.

De tekst op het schild luidt: 'Pax salus est Europae' (vrede is het heil van Europa)

Rijksmuseum Amsterdam

Dissidente geluiden

In het *Dichtkunstig gedenkteeken*, de *Olyfkrans der vrede* en *De tempel der vrede* werd een duidelijk Oranjegezind perspectief op de vaderlandse geschiedenis geprojecteerd: de stadhouders waren de grote helden die steeds weer de vrijheid van de Republiek gewaarborgd hadden. De vraag dringt zich op of er dan helemaal geen kritische geluiden te vinden waren of andere perspectieven op het vaderlandse verleden? Hoewel de Oranjegezinde boodschap alomtegenwoordig was, is er

binnen de context van de bundels toch een enkel speldenprikje te ontwaren. Zo komt de onthoofding van Johan van Oldenbarnevelt expliciet ter sprake bij Jacob Hulk, en wel in afkeurende zin. Hulk voert de Vrijheid op als een sprekende figuur, die tegen de Spanjaarden terugblijkt. Prins Maurits krijgt alle lof toegezwaaaid voor de moed die hij bij Nieuwpoort toonde én het sluiten van het Twaalfjarige Bestand, waarmee de Vrijheid nieuwe hoop kreeg. Maar dan volgt een kritische kanttekening:

Ach, had gy [Maurits, LJ] Barneveld nooit
op 't schavot zien sneven!
Waar' nimmer Loevestein bezwangerd
met zyn vrucht!
Had nooit de Kerktwist hier geheerscht in
vrye lucht!
Dan had zich de Eendragt der Gemeente
en Overheden
Eerbiedig zien gevreesd van die haar fel
bestreden.⁷⁰

Eenzijds spreekt er afkeer uit dat Oldenbarnevelt het leven moest laten, anderzijds wordt de schuld van het ontstaan van politieke en religieuze tweedracht volledig bij Oldenbarnevelt gelegd. Als zijn factie niet zou hebben bestaan, dan zou de eendracht onaangetast zijn gebleven. Bij nader inzien klinkt ook hier dus een Oranjegezind geluid in door, al is het frappant dat Hulk – als enige in alle bundels – de naam van Oldenbarnevelt laat vallen.

Een ander opmerkelijk fragment treffen we verder aan in het voorbericht bij *De tempel der vrede*. De samensteller, Joan

Couck, meldt daarin dat twee dichters geen bijdrage wilden leveren aan de bundel: de ene had elders al iets gepubliceerd over de Vrede van Aken, de andere had een heel andere reden om af te zeggen:

'k Zal zwygen by 't gejuich en d'algemeene
vreugd.
De bitterheid des tyds met naweên op te
haalen;
't Ontluisterd Vaderland naer 't wezen af
te maelen;
Is ruime Stof, maer niet die mynen geest
verheugd.

De Vrede: (jae; 't is groot!) de wensch van
eer en deugd
Word weêr met kracht gezet in 't recht van
d'oude paelen,
En komt met hemellicht ons onverhoeds
bestraelen,
Jae beurt ons hart weêr op als een ver-
nieuwde jeugd.

Maer! is niet d'oude Trouw by Neêrlands
volk verstorven?
Is niet door snood gedrag de Vrye weg
bedurven?
En vreest men niet met recht voor GODTS
getergde straf!

De Vrede lacht ons toe met een aenminnig
wezen.
Maer 't onbesuisd gewoel doet ons het
argste vreezen,
En snode ondankbaerheid snyt alle voor-
recht af.⁷¹

De vraag is waarom de auteur schrijft dat de oude trouw bij het Nederlandse volk verdwenen is en wat hij bedoelt met

⁷⁰ Jacob Hulk, 'Eeuwgetyde der Nederlandsche vryheid', in: *Dichtkunstig gedenkteeken*, 297-311, aldaar 306.

⁷¹ Joan Couck, 'Voorbericht', in: *De tempel der vrede*, **3 [iv].

'snoed gedrag'. En waarom doet het 'onbesuisd gewoel' het ergste vrezen? Het lijkt onwaarschijnlijk dat Couck een anti-Oranjegezind statement in het voorbericht van zijn prestigieuze bundel zou afdrukken, maar duidelijk is wel dat deze auteur het optimisme van de andere deelnemers niet deelde: hij zag geen enkele reden om de vrede uitbundig te vieren. Een soortgelijke, sombere grondtoon is te vinden in een sonnet van de vooraanstaande Amsterdamse dichter Frans van Steenwyk. Hij repte met geen woord over Oranje als bringer van nieuw heil, maar legde de volle nadruk op de runderpest die de Nederlandse bevolking recent geteisterd had. De getroffen en konden niet anders dan op Gods voorzienigheid blijven hopen.⁷²

Tot slot verdient een gedicht van Gerard Fak, over wie verder weinig bekend is, de aandacht. Ook bij hem komen we geen lofzang op de stadhouders tegen, maar wel een lange rede van de allegorische figuur de Waarheid, die de voordelen van vrede voor de Republiek uitmeet. De dichter eindigt met de wens dat de Nederlandse burgerij nog lang mag profiteren van de vrede en dat alle binnenlandse twisten voorgoed voorbij zullen zijn:

Wierd binnenlandsch gemor verbannen
uit de muuren
Van onzen vryën Staat; wierd zelfsbelang
en twist
In 't hart der Burgery volkomen uitgewischt,

72 F. van Steenwyk, 'Op de herstelling der vrede', in: *De tempel der vrede*, 234.

73 Gerard Fak, 'Op de Vrede te Aken gesloten in wynmaand 1748', in: *De tempel der vrede*, 249-253, aldaar 253.

Dan zou dit vryë Volk de vrucht der Vrede smaken,
En Neêrlands duurzaam heil der Dichtren wensch volmaken.⁷³

Ware vrede bestaat dus in het afwezig zijn van intern geruzie en burgers die hun eigenbelang niet vooropstellen. Omdat de rest van de bundel zo uitgesproken Oranjegezind is, valt dit verzoeningsgezinde geluid extra op.

Desalniettemin blijft het aantal kritische visies verwaarloosbaar.⁷⁴ Ook buiten de context van deze bundels overheerste het Oranjegezinde vreugdevertoog, al verschenen er ook anti-stadhouderlijke publicaties, zoals de bloemlezing *Dichtkundig Praal-Tooneel van Neerlands Wonderen* (1748-1754, 6 dln.).⁷⁵ In deze bundel werd felle kritiek geleverd op de rellen waarmee

74 De vraag is welke rol de censuur hier precies in vervulde. Volgens Heersink werd vooral een pragmatisch, rekkelijk beleid gevoerd in Amsterdam in de jaren 1746-1751, waar slechts acht gevallen van censuur bekend zijn. Zie W. Heersink, 'Onder druk van de censuur. Boekverboden te Amsterdam, 1756-1750', *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis* 2 (1995) 57-76. Volgens Ton Jongenelen was de vrijheid van meningsuiting na de instelling van het erfelijk stadhouderschap echter zo beperkt, dat de representativiteit van het boek als cultuurdrager ter discussie gesteld mag worden. Zie Ton Jongenelen, 'Vuile boeken maken vuile handen. De vervolging van persdelicten omstreeks 1760', *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis* 2 (1995) 77-96. Ook het *Dichtkundig Praal-Tooneel* komt bij Jongenelen ter sprake.

75 Zie over *Dichtkundig Praal-Tooneel* Schepper en De Vet, 'De herdenking van de Vrede van Munster', 14. Van een oudere datum is de satirische reeks bloemlezingen *Nederduitse en Latynse keurdigten*, waarvan tussen 1710-1735 tien delen verschenen. De eerste delen hebben een anti-stadhouderlijke toonzetting. Hierover: Ton Jongenelen, 'De *Keurdigten*. Het levenswerk van Pieter van der Goes, boekverkooper', *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 27 (2004) 57-70. De periodieke pers van de jaren 1747-1749 zou nog eens grondig op anti-Oranjegezinde geluiden onderzocht moeten worden.

het erfstadhouderschap was afgedwongen. Met name Daniël Raap, leider van de Doelistenbeweging, en Willem IV kregen er flink van langs. Er stonden ook twee uiterst kritische reacties in op het *Dichtkunstig gedenkteeken*. Volgens de (anonieme) auteur, die zich richtte tot alle dichters en dichters van deze bundel, was het ongepast om het honderdjarige bestaan van de vrijheid te herdenken. In 1748 was de vrijheid juist definitief om zeep geholpen:

Men Roemt de *Vryheid* als voor honderd
Jaar geboren,
Men had met meerder Recht aan zyne
dood gedacht,
Wyl zy in 't Vreede Jaar voor Eeuwig ging
verlooren
Toen tweede Govert haar door list en geld
verkragt'.⁷⁶

Deze criticus haalde flink uit naar 'tweede Govert' ofwel Willem IV, die in het her-

denkingsjaar de vrijheid de nek zou hebben omgedraaid. Het is niet helemaal duidelijk waarom Willem IV met 'tweede Govert' wordt aangeduid. Wilde de schrijver een parallel trekken met Willem II, die via een aanslag op Amsterdam in 1650 de macht naar zich toe probeerde te trekken? Verwijst de naam 'Govert' ofwel Godfried in dat geval op cynische wijze naar 'de onder vrede, de bescherming van (de) god(heid) levende? Of gaat het om een manspersoon die 'Govert de eerste' ofwel haantje de eerste wil zijn?⁷⁷ Hoe het ook zij, duidelijk is dat Willem IV hier niet als de brenger, maar als de rover van vrijheid wordt voorgesteld.

Besluit

De drie monumentale gedenkbundels die in de jaren 1748-1749 verschenen, geven inzicht in de wijze waarop het vroegmoderne natiebeseef vanuit een orangistisch perspectief vorm kreeg. Het belangrijkste onderwerp van deze werken vormde de vaderlandse geschiedenis, die als een zich herhalend proces van opstand en bevrijding werd gepresenteerd. De auteurs representeerden de geschiedenis van de Republiek als een langgerekte keten van causale gebeurtenissen, waarbij de vrijheid, God en Oranje onlosmakelijk met elkaar verbonden waren. Zo tekende zich een duidelijke canon van diepte- en hoogtepunten af en een vaste trits van schurken en helden. In deze *invention of tradition* speelde ook de idee van de terugkeer van een Gouden Eeuw een belangrijke rol: het verschaft de geschiedenis een finaliteit en het Nederlandse volk een duidelijke lotsbestemming.

Van een fonkelnieuwe traditie was ech-

⁷⁶ 'Op het eeugety van Neerlands Vryheid. Geviert op den Juny 1748', in: *Dichtkundig Praal-Tooneel van Neerlands Wonderen* II (Emden 1748) 265.

⁷⁷ Dat met 'tweede Govert' op Willem IV wordt bedoeld, blijkt uit het gedicht 'Verkeerde verwagting Met 't begin van 1748', in: *Dichtkundig Praal-Tooneel*, deel 2, 95. Het is echter niet duidelijk waarom Willem II als Govert wordt aangeduid. Voor de verschillende betekenissen van de naam 'Govert', zie de Nederlandse voornamenbank, Meertens Instituut (www.meertens.knaw.nl/nvb/) en het lemma 'Govert' in *Woordenboek der Nederlandsche taal* (wnt.inl.nl). Een heel andere mogelijkheid is dat er naar Willem III wordt verwezen. Govert zou dan kunnen verwijzen naar de koperslager en onderofficier van de schutterij Govert Outhorst, die een oproer in het Amsterdamse stadhuis leidde, waarbij hij zich zeer vrijpostig tegenover burgemeester Hooft gedroeg. Hij werd daarmee een van de symboolfiguren van de volksbeweging die uiteindelijk tot de moord op de gebroeders De Witt en de wetsverzetten door Willem III leidde. Zie Hans Bontemantel, *De regeering van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire (1653-1672)*, G.W. Kernkamp ed., I (Den Haag 1897) L.

ter geen sprake, want delen van dit beeldenrepertoire gingen op hun beurt weer terug op een oudere traditie: de dichters maakten gebruik van allerlei orangistische motieven en dichterlijke voorstellingen die al in de zeventiende eeuw gemeengoed waren. De herinnering aan de Tachtigjarige Oorlog en de rol van de opeenvolgende stadhouders speelde daarbij een belangrijke rol. Bij de herdenking van de Vrede van Munster en de sluiting van de Vrede van Aken waren delen van dit discours kennelijk gemakkelijk te heractiveren en te actualiseren door de Oranjegezinde variant van de geschiedenis te 'vervolmaken' tot op de eigen tijd. Zo suggereerden de Oranjegezinde publicisten dat er een onafgebroken lijn liep van Willem van Oranje tot aan Willem IV – over de twee stadhouderloze tijdperken zwegen zij zoveel mogelijk. De heldenstatus van de stadhouders werd gecontrasteerd met een vaste serie schurken (Filips II, Alva, Requesens), die eveneens tot de eigen tijd werd aangevuld (Lodewijk XV en Ulrich von Löwenthal). De geschiedenis werd ook op andere wijze vanuit een orangistisch perspectief herschreven: waar de oorspronkelijke *Olyfkrans der vrede* uit 1649 nog ruimte bood voor verschillende gezindten, werd deze meerduidigheid in de herdruk vermeden door de bundel aan te vullen met nieuwe gedichten en deze in samenhang met twee andere Oranjegezinde bloemlezingen te presenteren. Op deze wijze eigenden de orangisten zich het symbolische vrijheidsjaar 1648 toe.

Voor de anti-Orangisten bleek het een lastige opgave om deze geconstrueerde geschiedenis te doorbreken, al was het maar omdat zij gedwongen werden zich tot het canonieke geschiedverhaal te ver-

houden. Het was per definitie onmogelijk om die geschiedenis na te vertellen zonder daarbij aandacht te besteden aan de rol van de opeenvolgende stadhouders.⁷⁸ De critici richtten hun pijlen dan ook voornamelijk de actualiteit door het laakbare optreden van Willem IV en zijn aanhangers te bespotten. Daarnaast stelden zij het vrijheidsbegrip van de Orangisten ter discussie. Retorisch gezien hadden de Orangisten echter een belangrijk voordeel: hun narratief vertoonde een krachtige samenhang en cirkelde rondom een aantal vaste motieven. De geschiedenis was de middelpuntvliedende kracht in dat vertoog.

Over de auteur

Lotte Jensen is universitair hoofddocent historische Nederlandse letterkunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Haar specialismen zijn nationale identiteitsvorming, oorlogs- en vredesliteratuur, toneelcultuur en persgeschiedenis. Ze publiceerde onder meer *Verzet tegen Napoleon* (2013) en voerde met Nina Geerdink de redactie over *Oorlogsliteratuur in de vroegmoderne tijd* (2013). Ook is zij momenteel projectleider van het NWO-project *Proud to be Dutch. The role of war and propaganda literature in the shaping of an early modern Dutch identity, 1648-1815*. E-mail: l.jensen@let.ru.nl

⁷⁸ Een soortgelijke observatie doet Jasper van der Steen voor de jaren 1650-1672; zie Van der Steen, *Memory Wars*, 233-235.